

Nekaj težkega mu je leglo na telo, tako, zdaj me bo požilo, je pomislil, zdaj je vse končano. Zamizal je in zagledal obraz, nek ne docela neznan obraz, kako ga gleda, kako ga začudeno meri. Dolgo je trajalo, da je v tem začudenem, nekoliko karajočem pogledu prepoznal Klopkina, doktorja Armanda Klopkina, razpoznaval je, da njegove vlažne, mile oči izrekajo blago negotovanje, ki se samega sebe stramuje. In soočen s pogledom, ki je obsojal in odpuščal hkrati, je pomirljen spoznal, da ne more več biti, kakor je bilo. Spriznani se je z mislijo, da je ravnal narobe, za kar ga, tako se mu je razkrilo, mora doleteti kazen. Naj bo, kar mora biti, si je rekel.

Kaj čakaš, se je ob njem znova oglasilo: in začudenost ga je prešla ob spoznanju, da tega glasu ne sliši prvič, da mu je pravzaprav dobro znan. In nenadoma je vedel: ta glas je bil O'Brienov, in O'Brienov glas je pomenil resničnost, pomenil je, da še ni končano.

Sem, obstajam, si je prigovarjal, in v brenenu na ramenih je prepoznal obrise svojega nahrbnika, v temnih lisah, ki so ga obkrožale, svoje sopotnike.

«Gremo?» je vprašal Woynovski, O'Brien je pokimal in Paz ni preostalo nič drugega, kot da je pokimal, da je pozabil na vse, kar je videl in slišal, ko ni videl in slišal ničesar, kar se je dogajalo v resnici. V *resnici?* Beseda je čudno zvenela, prvikrat tako; bil je negotov. Poizkušal je izluščiti zanesljivo. Kakšna so dejstva? se je vprašal.

Dejstva. Tisto, kar je mogoče odpati. Kaj je resnično? Tisto, kar mine. Kar se sesiplje v prah in prst, ko mine čas, si je prigovarjal. Pomislil je: če umrem, sem živ. Če ne umrem, me ni bilo. Ni človek, kdor ne umre. Torej? Torej. Važna je naloga. *Naloga*. Torej: iti.

Ogledoval si je svoje spremljevalce in videl, da si oni ogledujejo njega.

«Tako. Tako,» je dejal.

«Tako?» je ponovil O'Brien. Ko jo je izrekel on, se je Paz beseda zazdela prazna.

«Vi ne razumete,» je pričel Paz. «Vi ne veste ... Ničesar. Kako naj grem ... Skozi to? Vi morete?» je pogledal Woynovskega, «vi ste ... Navajeni. Jaz pa ...»

«Kaj ste videli?» ga je vprašal Woynovski.

Paz je odmahnil z roko; ni besed.

«To je literatura,» je dejal Woynovski resno. «Samo literatura, nič resničnega. In v literaturi, saj veste, ne gre nikoli zares, nikoli za življenje in smrt, saj veste. Resničnost je strašnejša.»

«Jaz se tu ne znajdem,» je rekel Paz utrujeno. «Jaz ... V življenju lažje shajam. Literatura, tega jaz ne znam obvladati.» Upajoče je pogledal Broda.

«Manual, ne skrbi,» je tiho rekel O'Brien, «na koncu nas vendar čaka Krogla, in potem bo še dobro, vse bo še dobro. Torej gremo.»

Paz je pokimal.

«Gremo,» je tiho pritrtili.

«Gremo,» je rekel Woynovski, in so stopili.

Žarko opoldansko sonce in črna avroceste, spotegnjena v daljavo, kjer jo pričakuje obzorje, da se zlijeta v eno. Obcestni kamni buljijo v mimoidočo karavano s fluorescentnimi očmi, vešala neonskih luči se pretreče spuščajo nadnjo, vselej enako visoko in vendar vse bolj dušiče nizko, pritiskajo svoj težki pečat. Hum dveh mogočnih motorjev, pridruženih do skrajnosti, do hitrosti peščevih stopinj; in na teh pošastih kovinskega krzna motorista v črnem blešččem usnju. Za njima stopa bosonog, s trnovo krono na glavi in prepasan z belim platom preko ledij sam Jezus Kristus, s križem na rami, v utrujenem koraku, s pogledom, ki odpušča zablodelim. In potem procesija, ljudje v brechtinskih oblekah, s kravatami in aktovkami, otroci v vozčkih in na kotalkah, gospodinjje z mrežami za na trg, naličena

dekleta s cest, oveneli starci ob palicah, vojnaki v tisočernih različnih uniformah, v nakiti okovane dame, mornarji z vtroviranimi ladjami, cirkuski klovnovi v poskokih in kozolcih, utrjeni ljubimci s črnimi podočnjaki, glasbeniki z zijajočimi trobili, hodijo in hodijo, ob cesti je na obeh straneh neskončno smetišč, v koeke stisnjeni avtomobili, zavržena oblačila, gnijoči ostanki hrane, zdrobljena steklenina, za Kristusom stopa neskončna množica, on je v svojem koraku odločen, kot da bi odhajal v objubljeno deželo, ne pa na Golgoto, pot pred njimi se izgublja v daljavi, nič drugačna od te, ki jo premerjajo sedaj, jata krogarjev se vsiljivo spreletava nad Kristusovo glavo, vse niže in niže, a kakor da bi mu kdo držal nevidno roko nad čelom, se nobeden ne zapodi in ne kljune prvi, sonce neusmiljeno pripeka, motorista si narahlo oblizujeta ustnice, zdi se, da se procesija ovija vsenaokoli Zemlje in da bo vsak hip ujela svoj lastni rep, morda sploh ni Golgote, je samo ta nori, samouničevalni pohod v opoldanski pripeki, ko lije pot in ne pomagajo očitranja v rokave sukničev, nikoli ne bodo prišli na cilj, nikoli se ne bodo zaustavili ...

V sredi, med njimi, oni, gredo, kot vsi, v prepuščenem koraku, tihotni, sprizjaznjeni, dokler Brod ne zastoka:

»Konstantin! Konstantin ... Kje smo? Kam gremo?«

Odgovora ni. Vsi tibi, nihče se ne zmeni, nihče ne ozre.

»Konstantin ... Kje? Kam?«

Konstantin, tih in miren:

»Ne vem, Maks.«

»Kako – ne veš? Moraš vedeti. Povej!«

»Kaj naj povem?«

»Kam zdaj? Kaj zdaj? Kdo zdaj?«

»Nadaljevati je treba; nadaljevati bomo.«

Mračilo se je. Tedaj se je prikazal, rdeč in tenak je švignil visoko proti nebu; velik je bil plamen, segal je silen od zemlje do nebes.

Ljudje so stali in so trepetali – kdo bi gasil ta ogenj sodomski, ki ga je gnal veter kakor goreč oblak, nosil ga proti brezvezdnemu nebu kakor velkansko ptico z ognjenimi peruti? Odkriti so stali tam, vsi blede, trepetajoči, splašena srca so storkala jeclajoče molitve.

Pa se je prikazal med njimi dolgin, z opečnimi rokami in osmojenimi lasmi. In se je zasmeljal.

»Sem šel ... Nisem hotel ... sem pozabil ... sem šel na pot. Kaj ne gori ... Kaj ni? Kdor ima ... naj ... Dovoij jel!«

Brodu se je nekaj v tem prizoru zazdelo znano, a drobcev ni mogel zložiti v celoto; kaj možak govori? Manjkalo je nekaj zelo pomembnega, brez česar so se zdele njegove besede brezumno bebljanje. Kraj ni bil pravi in čas je bil sploh naprčen, prizor je sodil v nek drug čas in nek drug kraj, tu in zdaj pa je bil prazen. Pomenil ni nič. Ob tem spoznanju je Broda obšlo olajšanje, nerazumevanje mu ni bilo več v breme. In možak je izginil.

Spustila se je noč. Povorka je zastajala; ali pa se je le zdelo? So le zašli med počasne? Poleg njih je stopicijal deček in mrmral:

»Mu izkljujeto oči, opravičiti, opravičiti, mu izkljujeto oči.«

Brod je nehotne pomislil: mladič, ki ga svinja ni požrla. In stramoval bi se, če se mu ne bi z isto mislijo razkrilo, da se dogaja, kar se je napovedovalo v sanjah, ki so ga od časa do časa prebujale kriččega, prepotenega in brez upanja: vse knjige tega sveta so grozile, da se združijo v eno, in potem bo imel samo še eno nalogo: da natisne to, eno, edino knjigo. In njegova večšina bo odveč, njegovo referentstvo za tisk čisto odveč in nepotrebno.

Ožilo se je, ga stiskalo. Vrnil bi se, a ni vedel, kako se vrača, vrniti se je znal samo Woynovski, in ni vedel, kako naj Woynovskemu razloži, zakaj noče naprej; zmanjkovalo mu je moči, zmanjkovalo besed.

je odveč: če le ni misljen kot kulisa mojemu nedeljskemu razpoloženju. Ali kot posmeh.

Slabo, slabo, bi nekako zdajle rekli literarni kritiki – da se vreme prilagodi trpljenju mladega Wertherja in se ven in ven emeri, to je ja zguljen literarni kliše. Izmislite si kaj novega. Naj bo tsumami ali potres v gorah. Če ni gora, si jih, *licentia poetica*, postavite sami. Samo v klišeje ne zapadajte, prosim.

Dragi moji, življenje je en sam kliše, bi rekla jaz. Vsaj življenje nas, ki smo poklicani in ne izvoljeni, je en sam ljudski kliše. In izvoljeni brez klišejev sploh ne bi mogli stopati v svojem s pomembnostjo nabitem sprevodu. Kar Rebeko vzemimo. Za umore se zanima. O umorih predava in našteva znamenite primere iz domače in svetovne zgodovine. Neke noči, ko sva pili do jutra, jih je obdelala pet zapovrstjo.

»Pa saj so si podobni kot jajce jajcu.« sem vzkliknila in Rebeka je prikimala, kot da sem znila nekaj povsem samoumevnega.

»Kajpak,« je rekla. »Število načinov, kako škoditi svojemu bližnjemu, je že po svojem bistvu nujno omejeno. Dekor lahko varira. Pa še ta ne preveč. Človeka lahko ustreliš – samo na en način, če hočeš, da bo zaleglo, s strelnim orožjem namreč in ne z žlico ali z naličnim peresom. Lahko ga zastropiš – samo z nekaterimi kemičnimi spojinami seveda. Lahko ga mahneš, s topim predmetom, z ostrim predmetom, vedno pa z desnico ali z levico, ne s čim tretjim. To pa bi bilo tudi približno vse. Ne moreš ga udariti s strelom ali nadenj prklicati poplave. In če dobro premislimo, imamo na koncu vedno opraviti s truplom, z morilem, s preiskovalnimi organi in s pričami ter s popolnoma pretrganimi komunikacijskimi vezami med vsemi vpletenimi. Umor je pojasnjen, ko komunikacija spet steče. Vedno je tako in samo tako.«

»Ampak to je tako enolično!« sem dejala. »Mar ni to grozno?« »Nasprotno,« je ex cathedra zažarela Rebeka; »prav ta enoličnost ljudem vliva prepričanje, da se življenje celo v njegovih najskrajnejših oblikah da obvladati. Precedensi so blagoslov.«

Toliko o klišejih in o tistem, o čemer govorim. O čem že? Aja, o dežju.

O dežju, ki je padel v ponedeljek. Listje bršljanu se je pobesilo ob vlažnih zidovih kot neozete cunje. Hodniki so se iz cevastega črevesja razveznili v mehur z lebedicami stenami, ki jih prosto oko v svetlobi, prefiltrirani skozi listre in listre pokončno postavljene vode, ne more natančneje določiti. Svet se je raztapljal v dežju kot list cenenega papirja (in stavim, da je tudi ta metafora nekakšen kliše, sumljivo znana se mi zdi). In tako vreme se je celo v ponedeljek Poljskemu napisu in njegovi hvalavredni funkciji neskončno podalo.

Deževalo je v torek, ko so brez mene pokopali Konrada. Deževalo je v sredo, a radio je povedal, da je na Primorskem sončno. Fino, sem si rekla; oče bo vrtnaril in za kosilo bo *pastaschiutta*. Ne zato, ker je sončno; zato, ker je sreda. V sredo je dr. Merhar sklenil, da me bo ozdravil.

Poklical me je v svojo pisarno, prenatrpano, poslijeno domačnostno: meter in pol krat meter in pol oranžnega tapisa, pohištvo iz bele vezane plošče, živobarvni hrbi knjig o otroški likovni ustvarjalnosti na policah, pisani posterji Snoopyja in mačka Garfielda na stenah – terapevtsko zamisljena razprodaja pogrošnega optimizma pač. Je rekel, da amnezijo simuliram.

Sem rekla, da je ne. Moja beseda proti njegovim. Se je očetovsko nasmehljal in rekel, da me razume. Da sem si amnezijo izmislila, ker drugače ne znam rešiti svojih duševnih konfliktov.

Sem mu zamolčala, da se jaz in moja duša izvrstno razumeva – *l'enfer c'est les autres*. Nisem rekla.

Je bil tako prepričan vase, da ga nisem hotela razočarati. Sem zato, da bi lahko še bolj užival v svoji odrejeniški držji, sklenila zakomplirati svojo klinično sliko do amena. Sem pribila, da je ne simuliram, svoje amnezije, pa pika.

Je pomel dlani in rekel, prav, tudi amneziji bomo kos. Ampak da bomo ozdraveli, bomo od danes naprej igrali po njegovih pravilih, ne po mojih. Za začetek bomo brez pardona sprejeli vsakogar, ki nas bo počastil z obiskom.